

Culpa in contrahendo – Müqaviləyəqədərki məsuliyyət

Annotasiya

Məqalədə hələ müqavilə bağlanmadan müqavilə danışıqlarındakı təqsirə görə məsuliyyət müəyyən edən *culpa in contrahendo* doktrinası ayrıca məsuliyyət kimi araşdırılır. *Culpa in contrahendo*nun hərfi və hüquqi mənası, tarixi və müxtəlif hüquq sistemlərində yeri, hüquqi təbiəti, məsuliyyət sistemində yeri, milli hüquqda təsbiti kimi məsələlər təhlil edilmişdir. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsində bu doktrina tətbiq olunsa da semantik təfsirə ehtiyac duyulduğundan müvafiq müddəalara doktrinanın işığı altında təfsir verilmiş və həmin müddəalara müəyyən dəyişikliklər edilməsi tövsiyə olunmuşdur.

Summary

In this article, *culpa in contrahendo* doctrine is analyzed, which requires liability for fault in contract negotiations. It is discussed issues as literal and legal meaning of *culpa in contrahendo*, its origin and its place in different legal systems, its legal nature, its place among liabilities, and its establishment in national law. Although this doctrine has been applied in Civil Code of the Republic of Azerbaijan, but appropriate provisions are interpreted in the light of doctrine because of necessity to semantic interpretation and it is recommended some amendments to these provisions.

Giriş

Culpa in contrahendonun hüquqda əksini tapma zərurəti vicdanlılıq və zərərə görə məsuliyyət kimi ümumi mülki hüquq prinsiplərindən irəli gəlir. *Culpa in contrahendo*nun vicdanlılıqla bağlılığı ondadır ki, müqavilə danışıqlarında tərəflər bir-birinə etimad edib güvənir və bir tərəfin bu güvəni zədələməsi nəticəsində bağlanacaq müqavilənin qüvvəyə minməsi ya da müqavilə öhdəliklərinin icrası mümkünsüz hala gəlir və bu şəkildə güvənin və ya etimadın zədələnməsi vicdanlılıqla bir araya sığmır. Digər tərəfdən isə, müqavilə öhdəliklərinin icra olunması ilə tərəflər öz mənafeələrini təmin etmiş olurlar. Yəni tərəflərin müqavilə bağlaması onların marağı və mənfəəti ilə bağlıdır. Bir tərəfin müqavilə danışıqlarındakı təqsiri ilə müqavilənin qüvvəyə minməsinə və ya müqavilə öhdəliklərinin icra olunmasını mümkünsüzləşdirməsi qarşı tərəfin mənfəət əldə etməsinin qarşısını almaqla bərabər, ona zərər dəyməsi ilə də müşayiət oluna bilər. Bəs onda hələ müqavilə danışıqlarındakı təqsirli hərəkətə görə məsuliyyət məsələsi necə tənzim olunur? Məhz bu məsuliyyət *culpa in contrahendo* adlanır və məqalədə də *culpa in contrahendo*nu (müqaviləyəqədərki məsuliyyət) ayrıca məsuliyyət kimi aydınlaşdırmağa, izah etməyə çalışacağam.

I. Terminin hərfi və hüquqi mənası

a. Hərfi məna

Culpa in contrahendo latın dilində ifadədir. Əsasən alman hüququnda

*Bakı Dövlət Universiteti Hüquq Fakültəsi, II kurs, Sabah qrupu tələbəsi

inkışaf etdirilmişdir. “Culpa in contrahendo” birləşməsi “razılaşma prosesində təqsir” kimi tərcümə olunur.¹ Yəni “culpa in contrahendo” mənaca “müqavilə danışıqlarında təqsir” kimi də anlaşıla bilər.

b. Hüquqi məna

Culpa in contrahendo məsuliyyəti hüquqi anlamda bir prinsip olaraq anlaşılır. Bunun dilimizdə “razılaşma tərəflərinin müqaviləyəqədərki danışıqlarda məsuliyyəti” və ya qısaca “müqaviləyəqədərki məsuliyyət” olaraq başa düşülməsi doğru olardı. Oxşar məna və ya anlayış fransız dilində “responsabilité précontractuelle”, ingilis dilində isə “precontractual liability” birləşmələriylə ifadə olunur.² Başqa ölkələrin hüququnda da culpa in contrahendo olaraq bilindiyyindən, məqalədə də bu anlayışı daha çox elə bu şəkildə işlədəcəyəm.

II. Culpa in contrahendonun tarixi inkişafı və hüquq sistemlərində yeri

Roman-german hüquq sistemində daha geniş şəkildə culpa in contrahendo alman hüququnda tənzimlənmişdir. Hüquq elminə ilk dəfə Rudolf Von Jering (*Rudolph von Jhering*) tərəfindən gətirilsə də, culpa in contrahendo məsuliyyətinin əsası olan ideyalara həmin dövr alman qanunvericiliyində və Roma hüququnda rast gəlinir.³

Roma hüququnda culpa in contrahendo məsuliyyəti ayrıca olaraq tənzimlənməsə də müqavilə məsuliyyəti ilə əlaqədar təhdid (*metus*) və aldatma (*dolus*) anlayışları mövcud idi. Culpa in contrahendoya daha yaxın anlayış *dolus* hesab oluna bilər. Belə ki, əvvəllər nəzərdə tutulan qaydaya görə aldadılan tərəf müqaviləni ləğv edə bilərdi. Sonradan isə bu qayda daha da genişləndirildi. Başqa sözlə desək, sonralar tərəf təkcə aldadıldığına görə deyil, həm də qarşı tərəfin vicdanlılığa (*bona fides*) zidd bütün hərəkətlərinə görə müqaviləni mübahisələndirə bilərdi.⁴

Jering müqaviləyəqədərki məsuliyyət anlayışını işlədikdən sonra 1900-cü il Almaniya Mülki Məcəlləsinə (*Bürgerliches Gesetzbuch* - BGB) bu prinsip daxil edilsə də, zəif tənzimləndiyindən presedent hüququnda və doktrinada Məcəllədən kənar inkişaf etdirildi (2001-ci il Alman Mülki Məcəlləsinin yenilənməsində bu məsuliyyət daha geniş əks olunub: BGB § 311 – Hüquqi əqdlərdən yaranan öhdəliklər və hüquqi əqdlərlə oxşar öhdəliklər).⁵ Nəzərə almaq lazımdır ki, həmin dövrdə akademiklərin ya da professorların elmi fəaliyyəti hüququn mənbələri arasında mühüm rol oynayırdı və universitetlərdə yaranan və tələbələr tərəfindən öyrənilən hüquq daha sonra ölkənin hüququna çevrilirdi.⁶

Fransız hüququnda isə bu anlayış alman hüququndakı kimi öz əksini tapmır. Belə ki, fransız hüququ müqaviləyəqədərki məsuliyyət məsələsini sadəcə

¹ Steven A. Mirmin. A comparative survey of Culpa in Contrahendo, focusing on its origins in Roman, German, and French law as well as its application in American law. Connecticut Journal of International Law, vol. 8, s. 77 (1992-1993)

² Huriye Reyhan Demircioğlu. Culpa in Contrahendo Sorumluluğu, s. 8 (Ankara 2007)

³ Demircioğlu, s. 25

⁴ Reinhard Zimmermann. Law of obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition, s. 667. (1992)

⁵ Sir Basil Markenssis, Hannes Unberath, Angus Johnston. German Law of Contract. A comparative treatise, s. 92 (Hart Publishing, 2006)

⁶ Mirmin, 80

delikt hüququ ilə tənzimləyir.⁷

Bununla oxşar anlayışa anqlo-amerikan hüquq sistemində “*promisory estoppel*”⁸ qaydasına rast gəlinir ki, bu da bir növ müqaviləyəqədərki məsuliyyət anlayışı ilə oxşarlıq təşkil edir. Eləcə də həm roman-german, həm də anqlo-amerikan hüquq sistemlərinin tətbiq olunduğu ABŞ-ın Luiziana ştatının Mülki Məcəlləsində də culpa in contrahendonun tətbiqi ilə bağlı müddəalara rast gəlinir (*Luisiana Civil Code. Articles: 1950; 2452*).⁹

Azərbaycan qanunvericiliyində də culpa in contrahendo doktrinası əks olunub. Azərbaycan Mülki Məcəlləsinin 386-cı maddəsinin 2-ci və 3-cü bəndləri culpa in contrahendonun tətbiqidir.

III. Culpa in contrahendonun hüquqi təbiəti

Culpa in contrahendo Rudolf von Jeringin “*Culpa in contrahendo, oder Schadensersatz bei nichtigen oder nicht zur Perfektion gelangten Verträgen*” (1861) işi ilə onun “hüquqi kəşfi” kimi dəyərləndirilir.¹⁰ Jering bildirir ki, müqavilə danışıqlarındakı təqsirli hərəkəti ilə müqavilənin etibarsızlığına səbəb olan və müqavilənin həyata keçirilməsini mümkünsüz hala gətirən tərəf yanlış hərəkətindən digər tərəfə vurduğu zərəri ödəməlidir.¹¹ Culpa in contrahendo haqqında məqaləsində o, Roma hüququndakı qeyri-müqavilə əlaqələri üçün nəzərdə tutulan tərəflərə məsuliyyət yüklü edən *actio legis Aquiliae* (məsələn bir nəfər digər birindən vaxtı soruşur, o isə saati yanlış deyərək bu şəxsin gələcəkdə işini itirməsi və s. bu kimi zərərlə üzləşməsinə səbəb olarsa bu şəxs digər şəxsi məhkəməyə şikayət edə bilər) məsuliyyətini təhlil edərək yazır ki, bu cür digər tərəfin qayğısına qalmaq məsuliyyəti təkcə qeyri-müqavilə əlaqələrində deyil, eləcə də müqavilə əlaqələrində və danışıqlarında, xüsusilə, müqavilə üçün təklif veriləndən sonra müəyyən olunmalıdır.¹²

Müqavilənin bağlanması razılaşma ilə şərtlənir. Müqavilə bağlandıqdan sonra isə hər iki tərəfin müqavilədən əmələ gələn öhdəlikləri yerinə yetirmək və ya ifa, ya da icra etmək vəzifəsi yaranır. Müqavilə razılaşmasının formalaşması isə bir növ müqavilənin arxa fonunda qalır. Yəni təklif müəllifi ilə təklif edilən şəxsin təklifi qəbul etməsi ilə müqavilə bağlansa da, bundan əvvəl tərəflər iradə bəyanlarına və ya müqaviləyə yönəlmiş hərəkətləri icra edirlər. Başqa sözlə desək, “müqavilə bir anda meydana gəlmir və müqavilə bağlanmadan öncə tərəflər müqavilədən yaranacaq haqq və öhdəlikləri, yəni müqavilənin məzmunu haqqında müzakirələr və ya görüşmələr və ya danışıqlar aparırlar. Bu görüşmələrin uzunluğu və ya qısalığı müqavilənin mahiyyətinə görə dəyişir.”¹³ Tərəflər müqavilə danışıqlarına başlayanda, müqavilə bağlansa da bağlanmasa

⁷ Alyona N. Kucher. Pre-contractual Liability: Protecting the Rights of the Parties Engaged in Negotiations, s. 14

http://www.law.nyu.edu/sites/default/files/upload_documents/Kucher-paper.pdf

⁸ Anson's law of contract. 29. edn., s. 116-117.

⁹ Cem Baygın. Culpa in Contrahendo sorumluluğu ve Amerikan hukukundaki uygulaması. Erzincan Hukuk Fakültesi dergisi, s. 365 (2000).

¹⁰ Zimmermann, s. 244

¹¹ Friedrich Kessler, Edith Fine. Culpa in Contrahendo, Bargaining in Good Faith, and Freedom of Contract: A Comparative Study. Harvard Law Review, s. 401 (1964)

¹² Mirmin, s. 81

¹³ Mustafa Arıkan. Culpa in contrahendo sorumluluğu. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi dergisi, cilt 17, sayı 1, s. 69 (2009)

da, onların arasında etimad və güvən əlaqələri meydana gəlir.¹⁴ Bu etimadın və güvənin pozulmasına yönəlmiş hərəkət yaranacaq müqaviləyə qarşı yönəlmiş hərəkət olur. Etimadın pozulması müqavilənin bağlanmaması ilə nəticələnirsə, deməli etimad edənin zərəri yarana bilər. Bu isə o deməkdir ki, etimadı pozaraq hüquqazidd hərəkət etmiş şəxs buna görə məsuliyyət daşımış olur. Hansı ki, bu məsuliyyəti Rudolf von Jering *culpa in contrahendo* adlandırmışdı.

Başqa sözlə desək, müqavilə ani anda baş verən akt və ya hərəkət olmayıb bir neçə mərhələdən ibarət ola bilər. Müqaviləni bu mərhələlərə ayırmaq olar:

1. *müqavilə danışıqları* – bu mərhələdə tərəflər təklif və qəbul, müqavilənin məzmunu, öhdəlik və vəzifələri haqqında danışıqlar aparırlar.

2. *müqavilə razılaşması* – bu mərhələdə artıq tərəflər təklif və qəbulla və müqavilənin məzmunu ilə bağlı razılığa gəlmiş olur və müqaviləni bağlayırlar. Bu mərhələdən etibarən tərəflər müqavilə ilə bir-birinə hüquqi olaraq bağlanmış olur və onların müqavilədən əmələ gələn öhdəlikləri ifa etmək vəzifəsi yaranır.

3. *müqavilə öhdəliklərinin icrası* – bu mərhələdə isə tərəflər artıq müqavilədən irəli gələn öhdəliklərini və ya borclarını yerinə yetirir.

Culpa in contrahendo məsuliyyəti bağlanacaq müqaviləyə qarşı 1-ci mərhələdə tərəfin təqsirli hərəkətinə görə müəyyən edilir. Elə təqsirə görə məsuliyyət müəyyən olunur ki, o təqsir digər tərəfin etimadını zədələsin və ya müqavilənin qüvvəyə minməsinin qarşısını alsın ya da bağlanacaq müqavilədən irəli gələn öhdəliklərin icrasına qarşı yönəlsin. Müqaviləyəqədərki mərhələnin başlanğıcı bir tərəfin müqavilə üçün dəvəti, sonu isə ya müqavilə danışıqlarının müqavilə bağlanmadan bitməsi, ya da müqavilənin bağlanmasıdır.¹⁵ Klassik məsuliyyət anlayışına görə tərəflər müqavilə razılaşmasından sonra hüquqi olaraq bağlandığına görə bundan əvvəlki mərhələdə qarşı tərəfin təqsirinə görə məsuliyyəti müqaviləyə görə yarana bilməməsi problemi ortaya çıxır. Lakin yuxarıda göstərilən 1-ci mərhələdə tərəfləri bağlayan vicdanlılıqdır. *Culpa in contrahendo*nun hüquqda təsbit olunması ilə vicdanlılıq prinsipinə zidd olaraq digər tərəfə zərər vuran tərəfin məsuliyyəti müəyyən olunur. Deməli artıq müqavilə danışıqlarına daxil olmaq da hüquqi cəhətdən tərəflərin bağlanması deməkdir.

IV. Culpa in contrahendo məsuliyyət növü kimi

Öhdəliklər hüququ klassik bölgüsünə görə məsuliyyət (öhdəlik) yaranır:

1. müqavilədən;
2. deliktlərdən (mülki hüquq pozuntuları);
3. əsassız varlanmadan;

Amma cəmiyyət həyatında ortaya çıxan bir sıra psixoloji, iqtisadi hadisələr elə problemlər yaratmışdır ki, bunları klassik məsuliyyət bölgüsü ilə açıqlamaq imkanı qalmamışdır.¹⁶ *Culpa in contrahendo* ilk ikisi ilə əlaqəli olsa da, tam olaraq heç birinə aid edilə bilmir. İlk olaraq, *culpa in contrahendo* məsuliyyətinə ehtiyac bağlanan bir müqavilənin etibarsızlığı halında özünü göstərmişdir; müqavilə razılaşması dövründə təqsirli davranaraq qarşı tərəfi zərəre uğradan şəxs bu davranışı tam olaraq müqaviləyə görə

¹⁴ Kessler, Fine, s. 404

¹⁵ Michael Tegethoff. *Culpa in Contrahendo in German and Dutch Law – A Comparison of Precontractual Liability*. Maastricht Journal of European and Comparative Law, Vol. 5, s. 343

¹⁶ Arıkan, s. 70

mübahisələndirilə bilmədiyindən (çünki hələ müqavilə bağlanmayıb) onun məsuliyyət daşımamasından yaranan ədalətsizlik culpa in contrahendo məsuliyyətinin inkişaf etdirilməsi ilə həll edilməyə çalışılmışdır.¹⁷ Yəni bu xüsusiyyətlər culpa in contrahendonun ayrıca məsuliyyət kimi təsbitini zəruri edir. Culpa in contrahendo məsuliyyətindən bəhs etmək üçün bağlanmış bir əqdin olması vacib deyildir.¹⁸ Çünki tərəflərin artıq danışıqlara başlaması ilə vicdanlılığa uyğun hərəkət etmək öhdəlikləri yaranır. Sonradan müqavilə bağlanmasa da, qurula biləcək müqavilə öhdəliklərinin icrasını mümkünsüzləşdirən və ya qarşı tərəfin zərərinə səbəb olan tərəf bundan məsuliyyət daşıyır.

Culpa in contrahendonun hansı məsuliyyət tipi olması ilə bağlı üç nəzəriyyə mövcuddur.

1. Müqavilə nəzəriyyələri

Culpa in contrahendonun klassik məsuliyyət bölgüsündən kənara çıxmadan ortaya qoyan bəzi fikirlər var ki, onlar müqavilə nəzəriyyələri adı altında bir araya gətirilə bilər: onların ortaq nöqtəsi müqaviləyəqədərki mərhələdəki təqsirin müqavilənin pozulmasından yaranan təqsirlə eyniləşdirilməsidir.¹⁹ Müqaviləyəqədərki mərhələdə törədilən təqsirin müqavilənin pozulmasından irəli gələn təqsirlə eyniləşdirilməsi o deməkdir ki, müqavilə qurulmadan da hər hansı müqavilə görüşmələri müqavilələrlə bağlı hüquqa tabe tutulur. Culpa in contrahendonun müqavilə məsuliyyəti ilə eyniləşdirən baxışlar içində ən qədimi sayılan “qurulacaq müqavilə nəzəriyyəsi” müqavilə öncəsi dövründə tərəflər arasında cərəyan edən görüşmələri konkret olaraq qurulacaq müqavilədən yaranacaq prinsiplərə uyğunlaşdırır və müqaviləyəqədərki razılaşma və ya görüşmə mərhələsindəki qarşılıqlı vəzifələrin qurulacaq müqavilədən ayrı, ondan müstəqil bir xarakteri olmadığını bildirir.²⁰ Culpa in contrahendo məsuliyyəti qurulacaq müqavilənin tərkib hissəsidir. Başqa sözlə desək, “müqaviləyəqədərki vəzifələr etibarlı olaraq meydana gəlməsi təsəvvür edilən müqaviləyə daxil olub, bu müqavilə ilə bütünləşir”.²¹

2. Delikt nəzəriyyəsi

Culpa in contrahendonu klassik məsuliyyət bölgüsünə aid edən digər bir nəzəriyyə də culpa in contrahendonun deliktlərlə bağlı hüquqi qaydalara tabe tutulmasını bildirir. Bu nəzəriyyənin əvvəlki nəzəriyyəyə qarşı əsas gətirdiyi nöqtə müqavilə olmadan müqavilə məsuliyyətinin yaranmayacağı və müqavilə qurulmadığına görə də meydana gələn zərər məsələsini delikt hüququ ilə tənzimlənməli olduğu fikridir.²² Bu nəzəriyyəyə görə culpa in contrahendo məsuliyyəti kimsəyə zərər verməmə (*neminem leadere*), davranışlarda lazımlı diqqəti göstərərək qarşı tərəfin güvənini sarsıtmamaq ilə bağlı ümumi bir vəzifənin pozulması formasında ortaya çıxır.²³

3. Qarışıq nəzəriyyələr.

Qarışıq nəzəriyyələrə görə işin hallarından asılı olaraq culpa in contrahendo həm müqavilə, həm də delikt məsuliyyətinin ünsürlərini daşıyır.²⁴

¹⁷ Demircioğlu, s. 59

¹⁸ Arıkan, s. 71

¹⁹ Demircioğlu, s. 57

²⁰ Baygın, s. 348

²¹ Demircioğlu, s. 58

²² Demircioğlu, s. 77

²³ Baygın, s. 347

²⁴ Demircioğlu, s. 108

Yəni bu nəzəriyyəyə görə culpa in contrahendo həm müqavilə hüququ həm də delikt hüququ qaydalarına tabe tutulmalıdır.

Alman hüququna görə müqaviləyəqədərki məsuliyyət müqavilə nəzəriyyəsinə görə həll edilsə də fransız hüququnda delikt hüququ əsas götürülür. Bu ölkələrdə iki, təxminən eyni məzmunlu məhkəmə işinə nəzər yetirək:²⁵

1. Almaniyada olan bir hadisədə xalça almaq məqsədi ilə dükana girən qadın bir neçə linoleumu nəzərdən keçirərkən bir bükülmüş linoleum aşır və onu zədələyir. Qadın dükan sahibindən məhkəməyə şikayət verir. Məhkəmə culpa in contrahendo üzərindən təhlil aparmaqla qadının lehinə qərar verir. Məhkəmə BGB §831-ə (səhlənkərliklə xidmət üçün tutulmuş işçinin üçüncü tərəfə zərər vurmasına görə təzminat məsuliyyəti) görə deyil, müqaviləyəqədərki məsuliyyətə - bağlana biləcək müqavilə tərəflərinin bir-birinə diqqət göstərməsi vəzifəsinə görə məsuliyyət müəyyən edir.

2. Fransada baş verən bir hadisədə bir qadın alıcı dükanın döşəməsində sürüşür və zədələnir. O zərərlərə görə iki iddia irəli sürür: birincisi, Fransa Mülki Məcəlləsinin 1382-ci maddəsinə (*Maddə 1382. Bir şəxsin hərəkəti digər şəxsin zərərinə səbəb olursa, buna görə təqsirkar digər tərəfin zərərinə kompensasiya etməyə borclandır*) görə, ikincisi isə, müqavilə nəzəriyyəsinə görə. Məhkəmə birinci iddianı, yəni delikt iddiasını döşəmənin iddiaçının zərərinə “yaradıcı səbəb” olmadığını əsas gətirməklə rədd etdi. Həmçinin ikinci iddia da dükancının məsuliyyəti müqavilədən asılı deyil əsası ilə təmin edilmədi. “Alqı-satqı müqaviləsi alıcının təhlükəsizliyini təmin etmək öhdəliyini yaratmır”.²⁶

V. Milli hüquqda culpa in contrahendo

Mülki Məcəllə müqavilə danışıqlarındakı təqsirli hərəkətə görə məsuliyyəti – culpa in contrahendonu müəyyən etsə də culpa in contrahendonun təsbit olunduğu müddələrin düzgün təfsir olunmasına ehtiyac var. Mülki Məcəllənin 386-cı maddəsi “*Öhdəliklərin əmələ gəlməsi əsasları*” adlanır və bu maddənin 2-ci və 3-cü bəndlərində göstərilir:

386.2. Bu Məcəllənin 385-ci maddəsində²⁷ nəzərdə tutulmuş öhdəliklər müqavilənin hazırlanması əsasında da əmələ gələ bilər.

386.3. Danışıqların iştirakçısı digər iştirakçının təqsirli hərəkəti nəticəsində bağlanmayan müqavilənin bağlanması üçün çəkdiyi xərclərin əvəzini ödəməyi digər iştirakçıdan tələb edə bilər.

386.2-də göstərilən “müqavilənin hazırlanması əsasında” ifadəsini ayrılıqda tekstual olaraq təfsir etsək çəşqınlıq yarana bilər. Amma bu müddəanın sırf culpa in contrahendonun tətbiqi olduğu açıqca məlumdur və bunu nəzərə alaraq bu ifadəni “*müqavilə danışıqları əsasında*” kimi başa düşmək lazımdır. Maddənin bu bəndində göndəriş edilən 385-ci maddənin 2-ci bəndində isə

²⁵ Mirmin, s. 85; 89

²⁶ Daha ciddi zərər olsaydı, bu delikt hüququna görə təzmin olunacaqdı. Sadəcə əsas gətirilən səbəb “yaradıcı səbəb” deyildi.

²⁷ AR Mülki Məcəlləsi, Maddə 385:

385.1. Öhdəliyə əsasən bir şəxs (borclu) başqa şəxsin (kreditorun) xeyrinə müəyyən hərəkəti etməlidir, məsələn, pul ödəməli, əmlak verməli, iş görməli, xidmətlər göstərməli və i.a. və ya müəyyən hərəkətdən çəkinməlidir, kreditorun isə borcludan vəzifəsinin icrasını tələb etmək hüququ vardır.

385.2. Öz məzmunundan və xarakterindən asılı olaraq, öhdəlik tərəflərdən hər birinin üzərinə istər müqavilə münasibətləri zamanı, istərsə də belə münasibətlərdən sonra digər tərəfin hüquqlarına və əmlakına xüsusi qayğı göstərmək vəzifəsinə qoya bilər.

göstərilir ki, “*öhdəlik tərəflərdən hər birinin üzərinə istər müqavilə münasibətləri zamanı, istərsə də belə münasibətlərdən sonra digər tərəfin hüquqlarına və əmlakına xüsusi qayğı göstərmək vəzifəsini qoya bilər.*” Göstərilən bənddə hüquqi təfsir zamanı “müqavilə münasibətləri zamanı” ifadəsinin tərkib hissəsi kimi “müqavilə danışıqları”nı nəzərə almaq lazımdır.

MM 386.3-də isə müqavilə danışıqları mərhələsində müqavilə bağlanmayacağı təqdirdə müqavilənin bağlanması üçün çəkilən xərclərin tələb oluna biləcəyini göstərir. Göründüyü kimi, bu norma müqaviləyəqədərki məsuliyyəti çox dar bir çərçivəyə salmış olur: yalnız xərc, digər zərərlər deyil. Halbuki, yuxarıda sadalanan hadisələrdən də göründüyü kimi tərəfə başqa səbəblərdən də zərər dəyə bilər.²⁸ Artıq bundan əvvəlki bənd düzgün təfsir olunduqda bu müddəaya ehtiyac olmadığı açıq-aşkar görünür. Çünki 386.2-nin təfsiri zamanı müqavilə danışıqlarındakı təqsirə görə məsuliyyətin yarana biləcəyi məlum olur.

Müqayisə üçün Almaniya Mülki Məcəlləsindəki (BGB) culpa in contrahendonun tətbiq olunduğu § 311-in²⁹ 2-ci hissəsində müqaviləyəqədərki məsuliyyətin daha geniş əks olunduğunu görmək olar. Adıçəkilən maddədə göstərilir ki, öhdəliklər həm də aşağıdakı hallardan etibarən ortaya çıxır:

1. *müqavilə danışıqlarının başlamasından;*
2. *elə bir müqavilə əlaqəsinin başlamasından ki, bir tərəf potensial müqavilə əlaqəsinə gəlməklə digər tərəfə onun haqlarına, hüquqi və digər maraqlarına təsir edəcək mümkünlüyü verir ya da onu buna inandırır;*
3. *oxşar ticarət razılaşmalarından.*

Göründüyü kimi BGB culpa in contrahendonu daha geniş təsvir edərək göstərilən hallardan etibarən vurulan zərəre görə məsuliyyətin yaranmasını təsbit edir. Deməli, müqaviləyəqədərki məsuliyyət daha geniş anlayış olub, təkcə müqaviləyəqədərki mərhələdə tərəfin müqavilənin bağlanması üçün xərcləri deyil, ümumiyyətlə bir tərəfin digər tərəfi onun maraqları ilə bağlı inandırması ilə müqavilə danışıqlarının başlamasından etibarən vurduğu zərəre görə təqsirli tərəf məsuliyyət daşıyır.

Buna görə də, AR Mülki Məcəlləsindəki müqaviləyəqədərki məsuliyyətlə bağlı müddəanın üzərində düzəliş edilməsi məqsədəuyğundur. Bu ilk öncə həmin müddədə “*öhdəliklər müqavilənin hazırlanması əsasında da əmələ gələ bilər*” ifadəsinə “*öhdəliklər müqavilə danışıqları əsasında da əmələ gəlir*” kimi düzəliş edilməsi ilə həyata keçirilməlidir. Çünki əgər culpa in contrahendo Qanunda tətbiq olunursa bu daha aydın şəkildə həyata keçirilməlidir ki, tekstual olaraq da müddəa doğru şəkildə təfsir oluna bilsin.

Bu cür məsuliyyətin müəyyən edilməsi tərəflərin iradə azadlığı və müqavilə azadlığı prinsipinə də zidd deyil. Culpa in contrahendo məsuliyyəti sadəcə müqavilə tərəflərinin üzərinə danışıqlar mərhələsində vicdanlı olmaq öhdəliyi - vəzifəsi qoyur.

²⁸ Mirmin, s. 85; 89

²⁹ BGB (English translation). Book 2 (Law of obligations), Division 3 (Contractual obligations), Title 1 (Creation, subject matter and termination), Subtitle 1 (Creation), Section 311 (Obligations created by legal transaction and obligations similar to legal transactions)
http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/

Nəticə

Culpa in contrahendo məsuliyyətinin hüquqda müəyyən olunması ilə müqavilə bağlanmadan danışıqlar mərhələsində bir tərəfin təqsirli hərəkəti ilə digər tərəfə vurulan zərərin hansı hüquqi rejimə tabe tutulması öz həllini tapır. Müqavilə bağlanmadan da artıq digər tərəf tərəfindən öz maraqları ilə bağlı inandırılan, müqaviləyə dəvət edilən, qurulacaq müqavilənin etibarlılığına güvənən tərəf culpa in contrahendo məsuliyyəti ilə qorunur. Deməli, müqavilə danışıqları mərhələsində vicdanlılığa, digər tərəfin etimadına və güvəninə zidd hərəkətlə qarşı tərəfin maraqlarına zərbə vuran tərəfin culpa in contrahendo məsuliyyəti ilə vurduğu zərəri kompensasiya etmək vəzifəsi və ya borcu yaranır. Bu məsuliyyətin Mülki Məcəllədə daha yaxşı əks olunması və məhkəmə praktikasında nəzərə alınması və tətbiqi sabit iqtisadi əlaqələr və qarşılıqlı güvən və etimadın təmin olunması cəhətdən böyük əhəmiyyət kəsb edir. Çünki daima inkişafda olan ticarət (kommersiya) münasibətlərində vicdanlılığa zidd hərəkətlərin kompensasiya edilməsi və ya qarşısının alınması Qanunun məqsədlərinə daha yaxşı riayət edilməsi olardı. Başqa sözlə desək Qanunda və onun tətbiqində culpa in contrahendonun geniş yer alması müqavilə tərəflərinin “etimada etimad” etməsinə səbəb olur. Xüsusilə də danışıqlar mərhələsi daha çox vaxt aparan, müəyyən hazırlıqlar tələb edən müqavilələrədəki məsuliyyətə ciddi yanaşılması vacibdir. Çünki belə müqavilələrə hazırlıq daha çox xərclə və digər zəruri işlərlə müşayiət oluna bilər və bu müqavilələr ticarətdə mühüm yer tutur. Bu, təbii ki, digər müqavilələr üçün culpa in contrahendonun arxa planda qalması demək deyil. Ümumiyyətlə culpa in contrahendonun daha effektiv tətbiqi Mülki Məcəllənin mülki hüquq subyektlərinin hüquqlarını və qanuni mənafələrini müdafiə etmək; mülki dövrüyyəni təmin etmək; sahibkarlıq (ticarət) fəaliyyətini dəstəkləmək kimi məqsədlərinin tətbiqidir.